

Th. E. A. Bosman, e.a., ed, *Brabantse recht dat is... Opstellen aangeboden aan prof. mr. J. P. A. Coopmans ter gelegenheid van zijn afscheid als hoogleraar Nederlandse rechtsgeschiedenis aan de Katholieke Universiteit Brabant* (Brabantse rechtshistorische reeks V; Assen-Maastricht: Van Gorcum, 1990, ix + 319 blz., f53,50, ISBN 90 232 2569 4).

Gedurende een kwart eeuw fungeerde J. P. A. Coopmans als (buiten)gewoon hoogleraar in de Nederlandse rechtsgeschiedenis aan de KHT/KUB. Hij heeft, zoals uit zijn publikaties blijkt, zijn hart verpand aan Brabant, maar daarbij heeft hij het niet gelaten. Een kamergeleerde is de emeritus allerminst: hij diende in vele openbare functies. Publiekrechtelijke en staatsrechtshistorische onderwerpen boeiden hem het meest. Zijn studies over bestuursrecht en over het verzetsrecht (vgl. *BMGN (1983) 540-567*) leggen daarvan getuigenis af. Coopmans' bibliografie omvat een aantal gedegen artikelen op deze terreinen (5-10); het verzetsrecht vormde ook het thema van zijn afzonderlijk uitgegeven afscheidscollege.

De afscheidsbundel die in november 1990 aan Coopmans werd aangeboden, weerspiegelt die wetenschappelijke thematiek. De 25 artikelen kunnen globaal in enkele categorieën worden ondergebracht. Aan de centrale instellingen worden bijdragen gewijd door M. Baelde 'De 'nieuwe monarchie' in de oude Nederlanden tijdens de zestiende eeuw' (11-20), H. de Schepper 'Brabant 'hoofthoofdstad' en Brussel 'princelycke hoofdstad van 't Nederland''. De publiekrechtelijke relaties van het gewest tot de regering, 1531-1621' (263-270) en door J. Th. de Smidt 'Het gemoet van een rechter' (271-274) achter welke enigmatische titel een interessant stukje achtergrondinformatie schuilt inzake de resolutie waarbij de staten-generaal op 6 augustus 1676 de competentie in appèlzaken komend van de Middelburgse Raad van Vlaanderen abrupt overhevelde van de Hoge Raad van Holland naar de Haagse Raad van Brabant. Dat laatste college staat allicht in vele bijdragen min of meer centraal: E. J. M. F. Broers 'Grenzen tussen rechtmatigheid en onrechtmatigheid. De rechtspraak van de (Staatse) Raad van Brabant inzake schending van subjectieve rechten door de lagere overheid' (53-64), A. Fl. Gehlen 'Inrichting van de justitie in de Staatse landen van Overmaze naar de reglementering van 15 oktober 1663' (109-119), Ph. Godding 'Le conseil de Brabant, chef de sens, au quinzième siècle' (121-133), mw. B. C. M. Jacobs 'Reglementering van politie en justitie in de meierij van 's-Hertogenbosch: 'afgedaen' en 'onnodigh' (135-147). F. W. M. Koning-Klaassen 'De beruchte zaake'. Amor en justitie in achttiende-eeuws Breda' (149-163) dat de tragische nasleep behandelt van de moederlijke weerstand tegen het huwelijk van haar dochter Helène Françoise Carpenter van Westerbeek met Walter Philip Nicolson in de jaren zeventig; W. M. Lindemann 'De bemoeienis van de Staatse Raad van Brabant met de uitoefening van de katholieke godsdienst in de gebieden van de generaliteit' (181-191), L. P. L. Pirenne 'De strijd om het laatste woord in criminele zaken. Schepenbank van 's-Hertogenbosch versus Raad van Brabant' (225-240), O. E. Tellegen-Couperus 'Catharina van Campen en de Blokken van 's-Hertogenbosch' betreffende de validiteit van het testament van een in 1752 overleden rijke weduwe (275-287). Biografische studies leverden Th. E. A. Bosman 'Indien de deugd op aard ook nu nog luister teelt ...' Biografische schets van Andries Hessels [ca. 1544-1600], diplomaat en raadshoofd over de eerste voorzitter van de Staatse Raad van Brabant (21-34), M. W. van Boven 'De Brabander J. F. R. van Hooff als de eerste vaderlandse minister van justitie 1806-1807. Een bijdrage tot de geschiedenis van het ministerie van justitie' (35-51) en van Chr. M. G. ten Raa 'Laurens du Blioul, heer van Sart, audiëntier des keizers' (241-250).

Tenslotte een grote rubriek *varia brabantica* waaraan wordt bijgedragen door J. M. J. Chorus in een opstel over de toepassing van Brabants recht in de recente Zuidafrikaanse rechtspraak (65-76), G. van Dievoet over de invloed van Boutilliers 'Somme rural' op het 'Boec van der

loopender practijken' van Willem vander Tannerijen (77-86), P. W. M. Dorn en J. A. F. Wallert over de invloed van de toenemende handel op de constitutionele ontwikkelingen in de dertiende en veertiende eeuw (87-98), H. F. J. M. van den Eerenbeemt over aspecten van de armenzorg in Den Bosch rondom 1800 (99-108), mw. M. J. H. A. Lijten over de praktijk van het Ehtreglement van 1656 in de meierij (165-179), H. van der Linden over 'Heusden, Holland en Zijdwinde van 1273' (193-207), O. Moorman van Kappen over J. van Heurns Utrechtse dissertatie uit 1772 betreffende de regalia in de meierij (209-216), P. L. Nève over het Bossche notariaat (217-224), G. F. van der Ree-Scholten over de weeskamer van Grave, 1563 tot 1811 (251-261), R. van Uytven scherpt zijn visie op de hoofdvaart op Den Bosch aan (289-297), en A. M. van de Wiel en W. E. M. Leclercq tenslotte behandelen de civiele rechtspraak te Tilburg in de Bataafse tijd naar aanleiding van een casus uit 1808.

A. H. Huussen jr.

J. Bieleman, *Boeren op het Drentse zand 1600-1910. Een nieuwe visie op de 'oude' landbouw* (Dissertatie Landbouwuniversiteit Wageningen 1987, AAG Bijdragen XXIX, Studia Historica XV; Utrecht: HES, 1987, xxiii + 834 blz., ISBN 90 6194 436 8).

In afwijking van recente historische proefschriften over de landbouw van onder meer J. L. van Zanden (Nederland, negentiende eeuw), Ph. Kint (Oost-Vlaanderen, 1800-1850) en J. Blomme (België, 1880-1980) staat hier niet de economische evolutie van een geaggregeerde 'landbouwsector' met een reeks economische concepten centraal, maar de institutionele ontwikkeling van de 'bedrijfsvorm' van de volwaardige boerenbedrijven. Voor Bieleman is de *peasant* geen gestileerde marginale of *inverse* ondernemer, maar de centrale figuur in een flexibele bedrijfsvorm¹.

Met de woorden van W. C. H. Staring licht de auteur toe wat hij onder het integrale begrip 'bedrijfsvorm' verstaat: 'eene bepaalde gewoonte ... waarnaar de boerderijen ingericht, het land bebouwd en het vee aangehouden worden' (155). En méér. Dit wordt in een theoretische paragraaf toegelicht (158). De auteur gaat uit van een 'produktiedoel' dat door de boer wordt gerealiseerd met een bepaald systeem van op elkaar afgestemde elementen: bedrijfsgrootte, grondgebruik, gewassenkeuze (met de vruchtopvolging) en veestapel. Het 'produktiedoel' ondergaat de sterke invloed van de buitenregionale vraag (en de afstand tot de afnemers), terwijl lokale regelingen en het ecologisch milieu nog nadere beperkingen stellen. Veel minder duidelijk is de toevoeging, dat de bedrijfsvorm 'in de meer perifere delen' van het systeem ook gevolgen ondervindt van socio-demografische ontwikkelingen, via veranderingen in pacht en eigendom en via differentiatie en specialisatie van de beroepsbevolking (158).

Deze elementen van de bedrijfsvorm vindt men in de hoofdstukken en paragrafen terug, hoewel enkele nieuwe er nog ingesmokkeld blijken te zijn: de belastingdruk en de bemesting bijvoorbeeld. Bieleman hanteert 'de bedrijfsvorm' als een heuristisch concept. Het wordt niet als zodanig door de tijd gevolgd, doch afzonderlijk per element. Telkens wordt op zeer deskundige wijze de lange-termijngeschiedenis van een steunpilaar van het boerenbedrijf (onder kopjes als 'het paard', 'het rundvee', 'het varken', 'het schaap', enzovoort) geschetst, waarna — en hier schuilt een grote kwaliteit van de auteur — de veranderende rol en betekenis van het behandelde fenomeen voor de bedrijfsvoering uit de doeken worden gedaan.

Eenzelfde gesegmenteerde aanpak vindt men terug in de soms breedvoerige regionale analyses. Het is begrijpelijk dat de auteur zo min mogelijk wil aggregeren om regionale evoluties